

ТОЛСТОВА О. Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІСПАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті досліджуються іспанські фразеологізми на позначення мовленнєвої діяльності, звертається особлива увага на мотивацію таких фразем та когнітивні асоціації, пов'язані з мовленнєвим процесом.

Ключові слова: фразеологізм, мовленнєва діяльність, мотивація, когнітивна модель, концептуальна метафора, концептуальна метонімія.

В статье исследуются испанские фразеологизмы на обозначение речевой деятельности, обращается особое внимание на мотивацию таким фразем и когнитивные ассоциации, связанные с речевым процессом.

Ключевые слова: фразеологизм, речевая деятельность, мотивация, когнитивная модель, концептуальная метафора, концептуальная метонимия.

The article deals with the interpretation of Spanish phraseological units referred to speaking activity, taking into account their motivation and cognitive associations with speaking process.

Key words: phraseological unit, speaking activity, motivation, cognitive model, conceptual metaphor, conceptual metonymy.

Актуальною проблемою сучасної лінгвістики стали дослідження відображення дійсності у свідомості людей та форм цього відображення. Однією з таких форм виступає фразеологічна одиниця (ФО). Неоднорідність інтерпретацій у наукових розвідках щодо вивчення фразеологізму свідчить про складність об'єкта та **актуальність** його дослідження. Загальновизнаною є думка про те, що дослідження всієї фразеологічної системи може бути успішним лише при ретельному аналізі окремих мікросистем. Об'єктом дослідження цієї статті є фраземи на позначення мовленнєвої діяльності. Вони складають суттєвий (за кількістю одиниць) шар у фразеологічній системі, і є важливою складовою іспанської мовної картини світу. Але на матеріалі іспанської мови фразеологічні репрезентативи мовленнєвої сфери вивчені недостатньо.

Мета статті – проаналізувати фразеологізми, що позначають, описують та характеризують сферу усного мовлення, з огляду на теорію мотивації, та виявити когнітивні асоціації, пов'язані з мовленнєвим процесом в іспанській мовній картині світу. Оскільки мовленнєва діяльність представляє досить значне семантичне поле, у статті ми зосереджуємося лише на двох найбільших групах

фразеологізмів: ФО з компонентом *palabra* та ФО з соматизмами. Ці групи є репрезентативними, оскільки представляють як ядерні так і периферійні значення, пов'язані зі сферою мовлення.

Варто зазначити, що ФО в мовленні не ізольована, її значення тісно пов'язано з контекстом, тому матеріалом дослідження, крім лексикографічних джерел, стали твори іспаномовної художньої літератури ХХ століття.

Комунікація виступає одним із найважливіших фрагментів суперконцепта ЛЮДИНА. Фразеологічними репрезентантами цієї сфери є фраземи, що описують мовленнєву діяльність та характеризують людину через мовлення. На думку О. О. Селіванової, такі фразеологізми “втілюють влучні, емотивно й аксіологічно заряджені, функціонально забарвлені характеристики, які надає народ власним мовним діям” [1: 125]. Вони заповнюють лакуни у лексиці і за рахунок своєї образності та конотації, виступають виразниками культурно-національної специфіки [2: 9-10]. І. Ольса Морено називає такі одиниці металінгвістичною фразеологією [3], що, на нашу думку, є цілком доречним.

Найбільш багаточисельною серед репрезентативів мовленнєвої діяльності є група фразеологізмів з компонентом *palabra*. Звороти з цією лексемою позначають найрізноманітніші аспекти усного мовлення. Також структурними елементами фразем виступають соматизми, що позначають органи, які безпосередньо беруть участь у мовленнєвому процесі або пов'язані з ним, так звані артикулятори [4: 68]. Основними з яких є *boca*, *labios*, *lengua*, *dientes*. Артикуляторами також здатні виступати соматизми *mano*, *corazón*, що характеризуються високою продуктивністю при творенні фразем усіх типів. Соматизм *oído* позначає сферу сприйняття. Інші соматизми, як правило, пов'язані з мовленнєвою діяльністю опосередковано, і тому залишаються поза увагою у нашому дослідженні.

Фразеологізми на позначення мовленнєвої сфери можна розподілити на окремі тематичні групи. Варто зазначити, що такий розподіл є досить умовний, оскільки мовленнєва діяльність становить складне лексико-семантичне поле, яке тісно взаємодіє з іншими полями.

Перша група позначає фонаційні ознаки людського мовлення – гучність (*a media boca*, *a toda boca*, *no decir una palabras más alta que*

otra), темп (*decir a boca de jarro, no caberle una cosa a uno en la boca*), особливості артикуляції (*comerse uno las palabras, mascar uno las palabras*), наприклад: – *¿Disparates? – añadió el médico entre dientes y cual hablando consigo mismo – ¿quién sabe si existía o no, y menos él mismo...?* [6: 222]. Ця група тісно пов'язана зі сферою емоцій, психологічних особливостей людини. Фраземи не лише описують фонаційні особливості а й характеризують та оцінюють особу певним чином.

Другу групу складають фразеологізми на позначення кількісної характеристики змісту мовлення. Тут переважають звороти зі значенням “багато говорити, здебільшого про щось незначне”: *El estribillo de la patrona aguijoneaba al visitante. Era una fórmula mágica para hacerle mover la lengua sin descanso* [7: 46] – процес говоріння концептуалізується метонімічно, за допомогою дій, що його супроводжують. Значення “не вміти тримати язик за зубами” або “сказати зайве”: *Se escapó de mis labios otro gruñido, como una involuntaria protesta* [7: 157]. Як бачимо, говоріння концептуалізується за допомогою дієслів на позначення руху (*escaparse, correr, mover, salir*, тощо), мотивуюча концептуальна модель EL HABLA ES UN MOVIMIENTO, де *boca, labios* виступають відправними пунктами – LA BOCA (LOS LABIOS) ES UN CANAL ABIERTO: *Alfredo me correspondía, si cabe, con mayor efusión. Sus palabras siempre alegres parecían nuevas al salir de sus labios* [7: 24].

Інший приклад: *Subimos en fila india, corriendo la conversación de boca en boca, de delante atrás, y de atrás hacia delante, de la misma manera que si nos pasásemos un pelotón* [7: 172]. Тут *boca* не лише переосмислюється як канал інформації, а й позначає людину загалом (модель BOCA POR PERSONA).

У той же час, припинення мовлення асоціюється із зупиненням переміщення: – *Esto te pasa por no frenar la lengua – dijo –. Siempre te he dicho que Dios es mi copartidario* [8: 30].

До цієї групи також відносимо фразеологізми з характеристиками особи „балакучий / небагатослівний”: *Ese hombre de pocas palabras, tan controlado que parecía invulnerable a la emoción humana, explotó por primera vez...* [9: 127].

ФО містять оцінні та образні характеристики явищ. Так, емотивне навантаження компонентів фразем другої підгрупи свідчить про

негативне ставлення іспанського народу до надмірної балакучості, пліткарства. Водночас відсутність, неможливість або припинення мовленнєвої діяльності теж має негативну оцінність, що зумовлено “відношенням мовчання до його причин, переважно негативним психоемоційним станом людини (хвилюванням, злістю, роздратуванням) а також примусовим характером дії” [1: 141]: *En todas partes me trataron con amabilidad, pero nadie quiso comprometer una respuesta, supongo que la dictadura había enseñado a la gente a cerrar la boca, nunca se sabe hasta una chiquilla con delantal de sirvienta y un trapo de lustrar colgado del cinturón puede ser sospechosa* [10: 41].

Такі ФО також часто створюються шляхом сприймання ситуації як “можливих світів”: *Pero le vi tan gastado, tan decrepito, tan entregado a su dolor, que no osé despegar los labios en aquel sentido* [7: 146].

Для зворотів з компонентом *palabra* цієї підгрупи характерна літота: *Me sentía capaz de sopesar, ponderar y decidir; en una palabra, de valerme por mí mismo* [7: 43].

Бажання поговорити асоціюється з підвищенням температури, відчуттям жару, що пов’язано з особливостями концептуалізації емоцій: *El doctor Urbino se quemó la lengua con la brasa del secreto, pero logró soportarlo sin delatar a la heredera clandestina de los archivos* [11: 58].

Третя тематична група фразеологізмів відображає модальні характеристики мовлення, зокрема його правдивість/неправдивість. До неї можемо віднести фраземи з такими значеннями:

- Лихослів’я: *Era de los buenos, más liviano de lo que parecía, y con la cabeza amarilla y la lengua negra, único modo de distinguirlo de los loros mangleros que no aprendían a hablar ni con supositorios de trementina* [11: 38].

- Пліткування: *De su vida política se murmuraba poco, porque había sido fugaz, pero sus historias de faldas corrían en lenguas por la ciudad, rumoreándose que algunos encumbrados esposos tenían sobrados motivos para exigirle satisfacción; que se decidieran o no, eso era ya otro asunto* [12: 10].

- Грубість мовлення: *Varias filas por delante veíamos el sombrero del capitán García, buen tipo, un chusquero valiente, pequeñajo y duro como la madre que lo parió, de Soria, con aquellas patillas enormes, de boca de hacha, que casi le tapaban la cara* [12: 8].

-Щирість, правдивість: *Era el señor Ignacio de un liberalismo templado, hombre a quien entusiasmaban esas palabras de la soberanía nacional y que hablaba a boca llena de la Gloriosa* [13: 40].

“Локалізація” серця й душі назовні (у руках, очах, роті) також сприймається як прояв щирості, відвертості, іноді мимовільної: *“Hablaba con el alma en la mano”, me dijo el doctor Dionisio Iguarán, que estaba jugando con ellos. “Yo estaba seguro que prefería morirse antes que vender una casa donde había sido feliz durante más de 30 años.”*[11: 50].

La ansiedad se hizo más intensa en el curso de la semana, y el sábado era tan apremiante que tuvo que hacer un grande esfuerzo para que Mauricio Babilonia no notara al saludarla en el cine que se le estaba saliendo el corazón por la boca [11: 117].

У фразеологізмах цієї підгрупи з лексемою *palabra*, цей компонент вживається у прямому значенні та супроводжується метафоричним атрибутивом: *palabras feas (malsonantes), palabras fuertes, palabras libres, palabras mayores*.

Описуючи мовленнєву діяльність, фразеологізми часто характеризують людину, її якості, здібності та виражають оцінку цих якостей та особистості в цілому. Зокрема, у таких концептуальних моделях: BOCA (LENGUA) POR PERSONA.

Концептуальна метонімія LENGUA POR PERSONA використовується, здебільшого, для надання негативної оцінки й реалізується у фразеологізмах зі значенням “пліткар, балакун”, “лихослов”: *Algunas bromas tenía que sufrir el estudiante, sobre todo de la Celia, que, según malas lenguas, trataba de arrancarle de su habitual frialdad; pero Roberto no se ocupaba de ella* [12: 29].

Метонімічна модель BOCA POR PERSONA у поєднанні з метафорою BOCA ES UN CANAL ABIERTO актуалізується також на позначення людини як джерела певної інформації: *En el café Progreso se proclamaban por boca de Agapito Cárcelos las excelencias de la república federal, mientras Antonio Carreño, más templado, hacía signos masónicos y se tiraba a fondo por la unitaria, aunque sin descartar una monarquía constitucional como Dios manda* [12: 25].

Інша метонімічна когнітивна модель BOCA (LENGUA) POR HABILIDADES актуалізується переважно на позначення здібностей, пов’язаних із мовленнєвою діяльністю, зокрема красномовність, соматизм супроводжується метафоричним атрибутивом, наприклад:

Bastaba decir aquello que la gente deseaba oír y para eso él contaba con su lengua de oro [9: 18].

Так само, здатність говорити позначає лексема *palabra*; концептуальна модель PALABRA POR HABILIDAD DE HABLAR: *perder la palabra*.

Значною є кількість фразеологізмів, у яких лексема *palabra* суттєво звужує значення і позначає, зокрема, обіцянки: *Le doy mi palabra de honor que lo ayudaré, mi hermano es el director de la „Compañía Británica” y hará lo que yo le pida* [9: 126].

Водночас в інших ФО спостерігаємо розширення значення цієї лексеми: PALABRAS POR CONVERSACIONES: *No le extrañe que hablemos poco. En el campo sirven los brazos y sobran las palabras* [7: 172].

PALABRAS POR PENSAMIENTOS: *Pero ¿por qué me miras así, Orfeo? ¡Si parece que lloras sin lágrimas...! ¿Es que me quieres decir algo?, te veo sufrir por no tener palabras* [6: 176].

У цьому та інших ФО з вищезазначеним компонентом концептуальна метонімія поєднується з метафорою LAS PALABRAS SON OBJETOS (SUSTANCIAS MATERIALES). Як демонструє кількісний аналіз, цей тип мотивації у зазначеній групі – найпоширеніший (виявлено 47 одиниць). Лексема *palabra* поєднується з предикатами матеріальних об'єктів *dar, ahorrar, alzar, medir, tener, tomar, traer, volver*, тощо: *Se paseaba insomne por los ostentosos salones de su mansión, entre sacos de provisiones, cajas de herramientas, barriles de pólvora y pilas de armas para el viaje, midiendo y pesando las palabras de Paulina* [9: 59].

Досить розповсюдженою для соматизмів є модель вмістилища, вона наявна і у групі фразем, пов'язаних з мовленнєвою сферою: BOCA ES RECIPIENTE.

Найчастіше *boca* метонімічно виступає вмістилищем певної інформації, слів. Тобто наявний різновид метафоричної моделі BOCA ES RECIPIENTE DE PALABRAS: *Fumamos Gauloises, nos dejamos ir hacia el río, y frente a una de las cajas de latón de los librereros del Quai de Conti un recuerdo cualquiera o un silbido de algún estudiante nos trae a la boca un tema de Viváldi y los dos nos ponemos a cantarlo con mucho sentimiento y entusiasmo...* [14: 57].

Отже, фразеологізми концептосфери „мовленнєва діяльність” на рівні мови виступають складним лексико-семантичним полем.

Численність семантичних розрядів цієї групи відповідає місцю, яке мова займає в наївній картині світу. Ця концептосфера тісно пов'язана з іншими – сприйняття, поведінки, мислення, емоцій, тощо. Виявлено, що металінгвістичні фраземи не лише описують, а й оцінюють явище та вказують на його причини.

Для фразеологізмів цієї групи характерна змішана мотивація, у якій метафорична та метонімічна моделі перетинаються та взаємодіють. Лексема *palabra* у метамовній фразеології розширює свою семантику і позначає різні аспекти усного мовлення: здатність та можливість говорити, обіцянки, докори, словесні залякування тощо.

Оскільки нами розглянуто лише фразеологізми з лексемою *palabra* та соматизмами, що не вичерпує фразеологічних репрезентативів комунікативної діяльності, перспективним вважаємо аналіз інших фразем на позначення цього фрагменту мовної картини світу, зокрема, фразеологізми з анімальним компонентом, рідинами, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. 2. Ушакова Е. А. Лексические и фразеологические репрезентанты речевой сферы в русской и немецкой языковых картинах мира: автореф. дис. ... канд. филол. Наук: 10.02.20 / Новосибирск, 2008. – 23 с. 3. Olza Moreno I. Metáfora y conocimiento del lenguaje: fraseología somática metalingüística en español y francés actuales // Discurso, lengua y metalenguaje. Balance y perspectivas. – Hamburg, Buske, 2006. – P.155-174. 4. Pauwels P., Simon Vandenberghe A. M. Body Parts in Linguistic Action. Underlying Schemata and Value Judgements // Goossens, Louis *et al.*, 1995. – P. 35-69. 5. Демьянков В. З. Семантические роли и образы языка // Язык о языке. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С.193-271.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. Unamuno M. de Niebla / Miguel de Unamuno. – М.: Цитадель, 2001. – 240 с. 7. Delibes M. La sombra del ciprés es alargada [Електронний ресурс] / Miguel Delibes – 192 p. – Режим доступу: <http://www.franklang.ru/Delibes,%20Miguel%20%20La%20sombra%20del%20cipres%20e%20alargada.zip> 8. Márquez G. G. Cien años de soledad [Електронний ресурс] / Gabriel García Márquez – 173 p. – Режим доступу: http://www.espanol.net.ru/download/marquez-cien_anos_de_soledad.pdf.zip 9. Allende I. Hija de la fortuna [Електронний ресурс] / Isabel Allende – 198 с. – Режим доступу: http://www.franklang.ru/allende_Hija%20de%20la%20fortuna.zip 10. Allende I. Eva Luna [Електронний ресурс] / Isabel Allende – 110 p. – Режим доступу: http://www.espanol.net.ru/download/isabel_allende-eva_luna.doc.zip 11. Márquez G. G. El amor en los tiempos de cólera / Gabriel García Márquez – Bogotá: Editorial La Oveja Negra Ltda, 1985. – 473 p. 12. Pérez Reverte A. El maestro de esgrima [Електронний ресурс] / Arturo Pérez Reverte – 136 p. – Режим доступу: <http://www.franklang.ru/Perez-Reverte%20%20El%20maestro%20de%20esgrima.zip> 13. Pío Baroja La lucha por la vida [Електронний ресурс] / Pío Baroja – 170 p. – Режим доступу: <http://www.franklang.ru/Baroja%20-%20La%20lucha%20por%20la%20vida%20I%20La%20busca.zip> 14. Cortázar J. Las armas secretas [Електронний ресурс] / Julio Cortázar – 79 p. – Режим доступу: <http://bibliotecairc.no-ip.org>